

Türkiye'nin Altını Üstüne Getiriyorlar, Götürüyorlar

Cemalettin KÜÇÜK

Resim: Ziya Buyuk, Grizu

Mühendisi yalnızca üretim aşamasında teknoloji uygulayıcısı olarak görmek yeterli, değildir. Bu konuda "Türkiye gibi ülkelerde bir zanaatkar, yönetici, ekonomist, toplum bilimci, bilim insanı olan mühendis aynı zamanda siyasetçidir de.(İNAM 2005)" tanımını yapılmaktadır. Bu tanımlamalar içerisinde olan mühendis, yaşamı ve olayları bütünlük içerisinde değerlendirmeli, irdelemelidir. Elde edilen verileri ve sonuçları uygulama alanında yönetebilmelidir. Bu çalışma anlayışı onun toplumsal ve siyasal kimliğini ortaya koyar.

Dünyada yaşanan kamplaşmalar, siyasal

yapılanmalar, sınırların değişimi üzerindeki etkileşim, ülkelerin aldıkları konumlar ve iç işleyişler, bütünlüklü olarak değerlendirildiğinde yukarıda tanımlanan mühendis kimliğinin birebir ilgi alanı içerisinde yer alır. Mühendis yaşamdan kopuk teknolojik uygulama insanı değildir. Toplumsal sorumluluğu, bilimsel çalışmaların teknolojik uygulamada nasıl yer almasını sorgular. Bu alandan bakıldığında doğal kaynakların ne şekilde ve hangi ellerle işletilmesi gerektiği önemle sorgulanması gereken bir alandır.

Yüz yıldan fazladır doğal kaynakların özellikle

metalik madenlerin tespiti, çıkarılması, işlenmesi pazarlanması sürekli değişiklik arz eder gibi görünse de, genel olarak dünya siyasal sistemine yön veren ekonomik yapıların elinde bulunmaktadır.

Türkiye doğal kaynakları başta madenler olmak üzere Osmanlı Dönemi'nde de olduğu gibi bu ekonomik yapılar tarafından işletilmesi, önemli sorunlar yaratmış olmakla birlikte bu süreci hala tartışılır tutmaktadır. Türkiye'de madenlerin değerlendirilmesi başta altın olmak üzere bütün dünyada olduğu gibi, tespitinden başlayarak işletme aşaması sonuna kadar oldukça tartışmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti kuruluş aşamasından hemen sonra doğal kaynakların tespitinden başlayarak son kullanım aşamasına kadar olan işlemleri yapılabilmesi için çeşitli kurumsal yapılar oluşturulmuştur. Kurumsal yapılarımız MTA ve ETİBANK'ın kuruluşuyla başlayan, bilimsel, teknik, teknolojik, plânlı madencilik ve metalürji endüstriyel süreci, günümüzde dünyada yaşanan ve Türkiye'ye dayatılan değişimlerle belirli ekonomik kesimlerin denetiminde, bilimselliği tanımayan, yok sayan bir anlayışla yok edilmektedir. Bu uygulama sürdürülürken, kamusal alanda herhangi bir ekonomik katkı olmadığı gibi, birçok kamusal alan kullanılmakta ve tahrip edilmektedir. Özellikle değerli metallerin kayaçlardan kazanılmasında uygulanan kimyasal yöntemler bu durumun çok daha ağır yaşandığı alan olup, sorunları georitmik olarak artırmaktadır.

1. DOĞAL KAYNAKLAR

Doğal kaynaklar, özellikle madenler milyonlarca yıllık jeolojik süreçlerde oluşmaktadır. Bu özelliği göz önüne alındığında;

“Doğal kaynakların en önemli özelliği, hiç bir topluluk, sınıf ve katmanın emeği karşılığı üretilmemiş olması nedeniyle hiç kimsenin herhangi bir gerekçe ile sahiplenme hakkı iddia edemeyeceği ve dolayısıyla, tanımı gereği bu kaynakların tasarruf hakkının kamuda olmasıdır”(TMMOB 1998)

Doğal kaynakların bu tanımlamasıyla nasıl değerlendirilmesi ve ne için kullanılması kolayca ortaya çıkmaktadır.

“Yoksulluk, gelir ve mal varlığıyla ilgilidir ama yalnız bunlar demek değildir. Sağlık ortalama ömür süresi, beslenme, barınma, eğitim, güvenlik, hayati kaynaklara erişebilme ve yaşam standartlarının diğer yönleri de konunun

içindedir.”(Clark 1995)

Doğal kaynakların tespiti, çıkarılması, işlenmesi ve sonrasında da kullanılması, yoksulluğa neden olacak koşulları, etkenleri en aza indirerek, temel gereksinimlerin karşılanmasına yönelik işlevi olmalıdır.

Doğal kaynaklar tespit edilme aşamasında, çıkarılma ve işlenmesi sırasında yaşam alanlarına direkt etkilidir. Bir madenin açığa çıkarılması, işlenmesi sırasında alınan birçok tedbire rağmen önemli çevresel değişimlere neden olabilmektedir. Bu değişimlerin kontrol edilir olması ve izlenmesi, sonuçlarının iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Yoğun tedbirlerin alındığı koşullarda bile önemli değişimlerin yaşandığı, bugünkü koşullarda madencilik faaliyetlerinde çok yüksek oranlarda doğal kitle yer değiştirilmekte, çeşitli kimyasallar da kullanılarak işlenmektedir. Önlemlerin ihmal edildiği ya da alınmadığı işletmelerde sonuçlar çok ağır olabilmektedir. Dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan bu olumsuzluklar asıra yaklaşan bir süredir sürmektedir. Türkiye'de Balıkesir Balya'da 1930'lu yıllarda işletilen kurşun madeninden hala çevrenin kirlenmesi, Kıbrıs Lefke Bakır madeninin hala önlenemeyen çevresel sonuçları gibi, örneklerine tanık olduğumuz işletmelerin insan ömründen fazla sürede ağır sonuçlarını yaşamaktayız.

Birçok işletme yüzünden, insanların ve doğal dengenin bir parçası olan canlıların (flora ve faunanın) yaşamları sona ermekte, ömürleri kısaltmakta, sağlıklı beslenme kaynaklarına ulaşamamakta, barınma alanlarını yitirmekte, kısaca yaşam güvenlikleri ortadan kalkmaktadır.

Doğal kaynakların değerlendirilmesinde, tespit, çıkarılma, işleme ve kullanım alanlarına kadar her aşamada, çevresel koşullara uyum içerisinde, en az etkiyi gösterecek, uygulama ve yöntemle yapılarak, toplumun temel gereksinimlerini. (beslenme, barınma, sağlık, eğitim, güvenlik, yaşamın diğer standartları) karşılamak amacıyla kullanılması temel hedef olmalıdır.

Ancak binlerce yıldır doğal kaynaklara yönelik ele geçirme planları, saldırı ve savaşlara neden olmuştur. Doğal kaynaklar üzerindeki hakimiyet kavgaları çağların değişmesine neden olacak savaşları yaratmıştır. Özellikle Türkiye'de yoğun olarak tartışılan altın metali ilk metallere olması ve özellikleri nedeniyle daha önemli olmuştur.

Dünyada son dönemde gelişen teknolojinin getirdiği uygulama, endüstriyel süreçlerle birlikte

önemli aşamalar kaydetmiştir. Ekonomik değerlendirmede farklılıkların da giderek oluşması, birçok alanı maden sahası olarak tanımlamayı getirmektedir. Özellikle altın için ne kadar olduğu yerine nerede bulunduğu, hangi bölgede işlenmesine izin verildiği gibi konular önem kazanmıştır. Uygulanmakta olan siyanürleme liçi işleminin yığın liçi olarak yapılmasıyla, artık tonda 1 gramın altında (1ppm den küçük) değerlerde bile altın üretimi yapılmakta ve bu alanlar altın sahası olarak değerlendirilmektedir. Özellikle 2002 yılından sonra emtia fiyatlarının katlanarak artması bu alanlara olan ilgiyi daha da hızlandırmıştır. Yalnızca hedeflenenin maden sahası olarak belirlenen alandan metallerin elde edilmesi olarak gündeme gelen bu yaklaşım, çok önemli sorunlara neden olmaktadır. Bu sorunların başında bir kaç insan ömrü sürecinde daha geri dönmeyecek doğal tahribat oluşmaktadır. Ayrıca doğal kaynakların bulunduğu bu alanların ele geçirilmesi yasadışı yolları, kanun değişikliklerini, saldırı ve savaşları, çeşitli yöntemlerle ülkelerin işgallerini yaşatmakta, kısaca el koyma biçiminde yürütülmekte olan bu uygulama insanlık tarihinin en acımasız dönemi olarak hafızalarımıza kazınmaktadır.

Oysa

1907 Lahey Sözleşmesi “Bir ülke işgal altında olsa bile o ülkenin doğal kaynakları, o ülke halkı için kullanılmalıdır.” der. Ancak yaşamış olduğumuz günler, yağmanın en büyüğünün yaşandığı ve yağmanın gerçekleşmesi için çoğunluğu çocukların olduğu yüzlerce kişi her gün katledildiğine bir kaç kez tanıklığımızın yenilediği günler olmaktadır. Savaşta artık ölenlerin %90'dan fazlasını siviller oluşturmaktadır.

Bu sonucu yaratan nedenleri irdelediğimizde, dünyada madencilik alanındaki hakimiyetin finans ve savaş alanını yönlendiren merkezlerin aynı oluşuna ulaşırız.

2.DÜNYA MADEN KAYNAKLARI HAKİMİYETİ VE FİNANSMANI

Dünyanın çeşitli bölgelerine doğal olarak, jeolojik koşullarda dağılan maden yatakları ne yazık ki, üzerinde yaşayan insanların gereksinimlerini karşılamak yerine, bir kaç firmayla faaliyet yürüten monopol bir yapının elinde, yüksek miktarlarda kar amacı için ticari meta olarak kullanılmaktadır. Bu yapılanma 1800'lü yılların ilk ve ikinci çeyreğinde oluşumunu sağlayıp, bugün çok güçlü bir yapıya

gelmiştir. Güçlü yapısı her alanda faaliyet yürüterek, ülkelerin yasalarından, askeri ve siyasal yapılarına kadar müdahale ederek dünyada metal maden alanının %50'den fazlasını kontrol etmektedir. Bu rakam değerli metallerde (altın, gümüş, platin, pallyum, iridyum) %90'dan fazla ve elmas madeninde %100 düzeyindedir.

Madenlerin çıkarılması, gerekirse nakliyesi, işlenmesi ve pazarlanmasına kadar olan her aşama aynı yapı tarafından kontrol edilmektedir. Bu kontrol her türlü işlemde elde edilen kaynağın aynı yapıya aktarılmasını sağlamaktadır. Elde edilen kaynaklardan yararlanılarak yeni kontrol sistemlerinin (yasal düzenleme, siyasal yapıların değişimi, coğrafi sınırların yeniden tanımlanması, askeri işgal, ekonomik ambargo vs) kurulmasına ve güçlendirilmesine önem verilmekte daha güçlü yapıların oluşması sağlanmaktadır.

Osmanlı döneminde yapılan Bağdat Demiryolu, (Osmanlı topraklarında faaliyet yürüten ancak yabancı sermayeli bir banka olan Osmanlı Bankası tarafından finanse edilmiştir) finansmanı karşılığında Osmanlı Bankasına önemli imtiyazlar sağlamıştır. Demiryolunun sağ ve solu 20 km mesafeye demiryolunu yapacak firmalara imtiyaz bölgesi olarak verilirken, bölge o dönemde karış karış taranarak yolun güzergahı, bölgede bulunan madenler, petrol, orman, tarım alanları, tarihi eserler, pazar yerleri (ören yeri) gibi zenginliklerin varlığı ve özelliğine göre projelendirilmiştir. Bu bölgede 2. paylaşım savaşı sonrası Irak petrolünün imtiyazı, ortaklığı İngiliz, Amerikan, ve Fransız şirketlerinden oluşan adı “Türkiye Petrolleri” olan şirkete geçince, bölge Birleşmiş Milletler tarafından İngiltere'nin nüfuz alanı ilan edilmiştir.

Askeri, ekonomik, siyasal güçleri elinde bulunduran yapı, çıkarlarına yönelik tehlike gördüğünde, elindeki güçlerin gerekli olanlarını devreye sokar. Ekonomik olarak elde ettiği imtiyazı güçlendirmek için herkesçe güven ve ümitte bakılan BM gibi kurumu da (oy oranları eşit olmayan bu yapıda hakim ülkelerin veto hakları herkesçe bilinmektedir.) İngiltere'nin Irak petrolü üzerindeki hakimiyetini artırmak için bölgede İngiliz nüfusunu ilan ederken, daha yakın tarihimizde “Türkiye'nin Çanakkale Boğazı çıkışında bor cevheri yüklü gemilerine, SSCB'ne gönderiliyor gerekçesiyle NATO aracılığıyla el konulmuştur. Olayın gerçekleşmesinde yetki kullanan kişilerin dünya bor pazarını elinde

bulunduran yapının temsilcileri olduğu bilinmektedir. Olay 4000 ton cevher yüklü gemiler Çanakkale Boğazi çıkışında Amerikan 6. Filosunca çevrilerek el konulması şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak bu yapının temsilcileri Türkiye'de borları kireç taşı olarak yıllarca yurt dışına çıkardılar.”(Uygur 1975)

Doğal kaynaklar üzerindeki hakimiyetin sağlanmasında önceleri askeri darbe aracılığıyla iktidarı elinde bulundurma önemli yer tutmaktaydı. 1970 yılının başında Şili'de Bakır Madeni işletmecisi şirketlerin hisseleri %50'den fazlası ABD firmalarının elinde bulunmaktaydı. Ancak seçimle iktidara gelen Salvador Allende ABD firmaların elinde bulunan madenleri kamulaştırdı. Bunun üzerine 1973 yılında ülkede kanlı dönemin başlamasına ve yıllar süren ABD destekli askeri darbe gerçekleştirilerek, madenlerin ABD'li şirketlerin denetiminde kalmasının önü açılmış oldu. Bu gibi darbeler çeşitli ülkelerde çok kez gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de 24 Ocak 1980 ekonomik kararlarının uygulanmasına karşı toplumsal muhalefetin direnmesine 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle karşılık verildi. 1978 yılında kamulaştırılan maden sahaları bu gün özelleştirme adı altında yabancı şirketlerin elinde olmasının temeli atılmış oldu.

Doğal kaynakları ele geçirme yöntemi dünyanın çeşitli ülkelerinde değişik şekillerde uygulama bulmuştur. Ancak en önemli ekonomik imtiyazların başında finans alanında sağlanan kolaylıklardır. Buldukları ülkelerde sahip oldukları bankalar aracılığıyla kriz yaratarak, doğal kaynaklar üzerindeki imtiyazlarını artırma yöntemi en çok gelişmekte olan ülkelerde uyguladıkları yöntemdir. Türkiye'de 1994 ve 2001 krizleri uygulanan bu yöntemin bir parçasıydı. Dünyada madencilik alanını elinde bulunduran bu yapılanmalar Türkiye'de bir kaç banka aracılığıyla finans alanında faaliyete bulunmaktadır.

1994 ekonomik krizi sonrasında birçok metalurji tesisi hakkında kapatma kararı alınırken ETİBANK'a bağlı metalurji tesisleri maden sahalarıyla birlikte kapatma ve özelleştirilme programına alındı. Türkiye'de fabrikalar kuran fabrika olarak anılan Karabük Demir Çelik İşletmeleri kapatılma ve özelleştirilme programına sokulmuştur. Yıllarca yan ürünü altının dışarıya taşındığı Elazığ-Maden Bakır İşletmesi özelleştirilerek hazır cevheri talan edilmiştir. 35.000 nüfuslu Elazığ-Maden kasabası

yaşayanları 2008 yılında 3500 nüfusa düşmüştür. 1994 yılındaki krizin kaynağı olarak KİT'ler gösterilmiş ve zarar ediyor gerekçesiyle mülkiyet devrinin altyapısı hazırlanmış oldu.1994 krizinde alüminyum alanında faaliyet yürüten Rus şirketleri krizle birlikte alüminyum pazarını ve madenlerini ele geçirmiş olduklarını yıllar sonra açıkladılar.

2001 yılı başlarında bu bankalar aracılığıyla başlayan finans krizi Türkiye'de önemli kaynakların dışarıya transfer olmasına neden olmuştur. Yaratılan ekonomik krizin ağır bedeli yetmemiş gibi birde yanıltıcı bilgi vererek, krizden çıkış için yeni kaynak olarak Türkiye'nin başta altın olmak üzere madenleri gösterilmeye çalışılmıştır. Bu aracılıkla da siyanürleme liçi yöntemiyle altın üretiminin önündeki yasal engelleri, yasadışı yollarla aşılmaya çalışılmıştır. Bu konuda alınan yargı kararları yerine getirilmediği gibi, demokratik yollarla hak arama mücadelesinde bulunan yöre insanları, bilim insanları, meslek örgütü yöneticileri, baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Haklarında defalarca dava açılmasına rağmen bu istinatlardan beraat etmiş bulundular. Ancak bu işlemle ilgili yargı kararlarını yerine getirmeyen kamu yöneticileri yargıdan hala kaçmaktadırlar. Yargılanan dönemin Başbakanı tazminat ödemeye mahkum edilmiştir.

2001 Türkiye'de yaşanan kriz sonrası altın işletmeciliği çok geniş olarak yazılı ve görsel yayın organları dışında çok sayıda kitap konusu oldu. O dönemde krizden çıkışın kaynağı olarak Türkiye'de var olduğu öne sürülen 6500 ton altının çıkarılıp işletilmesi gösterilmiştir.

Oysa öne sürülen rakamın bilimsel bir çalışmanın tahmini olarak verilen rakamları çarpıtılarak, potansiyel değerlerin en üst rakamları, görünür rezerv gibi kamuoyuna basın kullanılarak sunulmuştur.

Bu türden uygulamalar dünyanın çeşitli bölgelerinde sürekli olarak uygulanmış, uygulamaya maruz kalan ülkelerin, değerli madenleri çeşitli spekülasyon ve ekonomik ablukayla talan edilmiştir. Bu uygulamaların en önemli değişim süreci 1980'li yıllarda başlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda SSCB dağılması sonrasında bağımsız devlet oluşumuna giden ulusların doğal kaynaklarına yönelik ele geçirme projesinin bir uygulaması olarak tasarlanmıştır.

Bu uygulamaların planlayıcısı çokuluslu şirketlerin adına Dünya Bankası (DB) olmuştur.